

ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

РЕАЛІЗАЦІЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ КОРИННИХ НАРОДІВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1. **БАБІН Борис Володимирович** – доктор юридичних наук, професор, провідний консультант відділу європейського права та міжнародної інтеграції Інституту законодавства Верховної Ради України.

2. **ГРІНЕНКО Олена Олексіївна** – академічний радник НАПрНУ, доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу європейського права та міжнародної інтеграції Інституту законодавства Верховної Ради України,

3. **ПРИХОДЬКО Анна Володимирівна** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин Юридичного факультету Сумського національного аграрного університету

РЕФЕРАТ

Київ – 2019

Зміст роботи розкриває питання глобалізації правових стандартів статусу корінних народів, еволюцію поглядів щодо статусу корінних народів, практичний вимір статусу корінних народів у міжнародному праві XV-XIX ст., відображення проблеми корінних народів у міжнародному праві XIX-XX ст., права корінних народів у міжнародних угодах, корінні народи та міжнародні договори у сфері праці, шляхи кореляції норм міжнародних угод щодо корінних народів, правові механізми ООН щодо захисту корінних народів, виникнення стандартів ООН стосовно корінних народів, сучасні стандарти ООН щодо корінних народів, механізми ООН щодо захисту прав корінних народів, реалізація прав корінних народів України, питання корінних народів України у міжнародному праві, виконання в Україні міжнародних стандартів прав корінних народів, захист прав корінних народів України в окупованому Криму та вироблені загальні висновки та пропозиції до зміни правового регулювання в цій сфері.

Наукова новизна одержаних результатів впливає з того, що проведене дослідження є першим у вітчизняній міжнародно-правовій доктрині комплексним дослідження міжнародно-правового регулювання реалізації та захисту прав корінних народів України. Сформульовано концептуальні висновки та результати, які містять наукову новизну та обґрунтовують нові і важливі для юридичної науки тези, поняття та положення, а саме:

- Визначено, що правового статусу корінних народів України пов'язане, по-перше, зі створенням переліку етносів, що в Україні можуть бути визнані корінними народами за певними юридичними критеріями та з обґрунтуванням їх відмінності від інших етнічних груп, зокрема національних меншин; по-друге, з визначенням системи колективних прав корінних народів як суб'єктів конституційного права; по-третє, з розробкою та прийняттям відповідного законодавства про статус корінних народів України та, по-четверте, з необхідністю створення ефективних механізмів забезпечення колективних прав корінних народів України, які повинні будуть гарантувати як реалізацію цих прав, так і рівність прав та свобод громадян України незалежно від національної ознаки та недоторканість територіальної цілісності і державного суверенітету України. Це сприятиме розвитку як міжнаціональних відносин, так і громадянського суспільства України в цілому.

- Встановлено, що міжнародна правова доктрина XVIII-XIX ст. поступово відмовилася від визнання колективних прав та суб'єктності

«нецивілізованих» народів. Склалося розуміння міжнародного права не як права народів або права між народами, а суто як права міждержавного, незважаючи на окремі альтернативні концепції, такі як проект Декларації прав народів 1793 р. Втім, попри відмову міжнародно-правової доктрини XVIII-XIX ст. визнавати права та суб'єктність корінних народів, взаємна конкуренція європейських держав, їх бажання використати корінні народи у колоніальній експансії, потреба врегулювання відносин між корінними народами та колоністами, небажання передавати ресурси та землі корінних народів у приватне розпорядження колоністів – сприяли визнанню більшістю колоніальних держав міжнародної правосуб'єктності корінних народів, їх статусу як сторони угод щодо колонізації їх земель та освоєння ресурсів, забезпечили надання цим народам окремих гарантій у односторонніх актах міжнародно-правового характеру. Спроби наступного визначення таких угод з корінними народами як внутрішньо-правових, а не міжнародних актів, почалися в окремих державах з XIX ст. Практика ж використання до XX ст. таких угод у національних судових процесах та міжнародних арбітражах, навпаки, свідчила про їх загальне сприйняття як міжнародно-правових, а не внутрішньодержавних актів.

- Визначено специфіку формування спеціальних механізмів ООН щодо корінних народів наприкінці XX ст. та доведено, що необхідність залучення представників корінних народів у роботу механізмів ООН призвела до практичної потреби ідентифікації ООН спільнот як корінних народів, до формування критеріїв такого визнання та, у підсумку, до формування сталої позиції ООН щодо неможливості утворення абстрактного всеохоплюючого визначення корінного народу у міжнародному праві.

- Висвітлено доктринальні положення про Берлінський акт 1885 р. та Брюссельський акт 1890 р., про Статут Ліги Націй, Конвенцію про перегляд 1919 р., та конвенції й рекомендації МОП 30-50-х рр. XX ст., які на рівні колективних міждержавних договорів сформували патерналістський погляд щодо корінних народів, але містили окремі норми з опосередкованим визнанням їх самобутності, окремоті та самоврядності.

- Надано оцінку та пропозиції щодо ролі конвенційних механізмів зі статусу корінних народів, відображених у Конвенції МОП № 169 1989 р., у Конвенції ООН про права дитини 1989 р., у Конвенції ООН про охорону біологічного різноманіття 1992 р. та в Нагойському протоколі до неї 2010 р., у рекомендаціях Спеціальної міжсесійної робочої групи відкритого складу 1996-2015 рр. щодо згаданої Конвенції 1992 р., у роз'ясненнях Комітету з ліквідації расової дискримінації ООН та Комітету з прав людини ООН.

- Доведено, що чинні конвенційні механізми із статусу корінних народів, відображені у Конвенції МОП № 169 1989 р. про корінні народи і народи, що ведуть племінний спосіб життя, в незалежних країнах, у Конвенції ООН про права дитини 1989 р., у Конвенції ООН про охорону біологічного різноманіття 1992 р. та в Нагойському протоколі до неї 2010 р., є фрагментарними, а термінологія цих міжнародних договорів є недосконалою. Широке охоплення аспектів статусу корінних народів Конвенції № 169 нівелюється її де-факто регіональним характером та визнанням насамперед латиноамериканськими державами. На розвиток стандартів ООН щодо корінних народів вплинули рекомендації Спеціальної міжсесійної робочої групи відкритого складу 1996-2015 рр. щодо Конвенції 1992 р. та роз'яснення таких органів, як Комітет з ліквідації расової дискримінації ООН та Комітет з прав людини ООН.

- Доведено, що формування спеціальних механізмів ООН отримало підґрунтя в експертних документах Комісії з прав людини ООН з початку 70-х рр. XX ст. та розвивалося завдяки позиції представників корінних народів, як залучених у експертну систему ООН, так і тих, що відвідували заходи Комісії з прав людини ООН. Специфіка заснованої в 1982 р. під егідою Комісії з прав людини Робочої групи з питань корінного населення та створеного у 1985 р. Фонду добровільних внесків ООН для корінного населення зробили питання корінних народів невід'ємною складовою порядку денного ООН. Необхідність залучення представників корінних народів у роботу цих та інших механізмів ООН призвела до практичної потреби ідентифікації спільноти як корінного народу, до формування критеріїв такого визнання та водночас – до визнання у підсумку на рівні ООН неможливості утворення абстрактного всеохоплюючого визначення корінного народу у міжнародному праві.

- Надано оцінку доктринальній позиції стосовно процедури визнання Декларації ООН про права корінних народів тими державами, що у 2007 р. голосували проти її прийняття або утрималися під час голосування, та щодо особливого правового значення Декларації, визнаного в рішеннях конвенційних органів ООН з прав людини, Міжамериканського суду з прав людини та в експертних документах ООН.

- Доведено, що наявність унікальної процедури визнання Декларації про права корінних народів тими державами, що голосували проти цього документу або утрималися під час голосування, свідчить про особливе правове, політичне та моральне значення Декларації. Таке значення було визнане у наступних рішеннях конвенційних органів ООН з прав людини, Міжамериканського суду з прав людини та у експертних документах ООН.

Набуло поширення сприйняття норм Декларації як кодифікації звичаєвих норм міжнародного права щодо прав корінних народів та як відображення імперативних норм міжнародного права. З 2010 р. Генеральна асамблея ООН щорічно схвалює резолюції, присвячені правам корінних народів, із повторенням в них низки тез, що поступово доповнюються новими приписами. Пленарне засідання високого рівня Генеральної асамблеї ООН «Всесвітня конференція з корінних народів» у вересні 2014 р. стало важливою віхою у імплементації норм Декларації.

- Доведено, що серед національностей (етнічних груп) України лише кримські татари, караїми та кримчаки мають підстави для отримання статусу корінних народів України та здатні використовувати колективні права цього правового інституту для свого етнічного збереження та розвитку. Цими підставами є:

виникнення та розвиток цих корінних народів як окремих етнічних груп на території України, відсутність у них іншої історичної батьківщини, та іншої держави або державного утворення, з якими вони могли б пов'язувати власну національну ідентичність (автохтонність цих етносів);

наявність у цих корінних народів території традиційного мешкання в межах України, з якою вони мають тісний органічний історичний та культурний зв'язок;

національна (етнічна), мовна, культурна та релігійна самобутність цих корінних народів, самоусвідомлення представниками цих етносів корінними народами.

- Досліджено вжиті законотворчі, політико-правові та програмно-правові заходи із захисту прав корінних народів України в умовах тимчасової окупації Криму, визначили їх недоліки. Доведено, що попри конституційне запровадження інституту корінних народів в 1996 р., законодавство України досі уникає спеціальної регламентації їх статусу, навіть після визнання Україною кримськотатарського народу корінним народом де-юре та підтвердження значення для України Декларації. Україною не завершено процедуру визнання де-юре корінними народами кримських караїмів та кримчаків, відсутня єдність державної позиції щодо захисту прав корінних народів України у зовнішньополітичних документах та підзаконних актах.

- Запропоновано, що в умовах дискримінації корінних народів України та їх представників на тимчасово окупованих територіях це істотно погіршує рівень захищеності їх прав. Авторами доведено, що реалізація та захист в Україні прав корінних народів має відбуватися шляхом:

завершення процедури визнання Україною статусу караїмського та кримчацького народів шляхом парламентської заяви та наступного

повідомлення про цей акт ООН, за аналогією з процедурою визнання кримськотатарського народу корінним у березні-травні 2014 р.;

схвалення закону України «Про корінні народи України» з максимальним урахуванням норм Декларації про права корінних народів, практики спеціальних органів ООН з корінних народів, рекомендацій конвенційних органів ООН;

уніфікації термінології, сприйняття та визначення прав корінних народів України та їх представників у зовнішньополітичних актах України, присвячених проблемам тимчасово окупованих територій України та внутрішньо переміщених осіб; сприяння Україною належному відображенню сформованих ООН стандартів щодо прав корінних народів у актах ОБСЄ, Ради Європи та ЄС, присвячених українській проблематиці;

належного використання Україною сформованих ООН стандартів щодо прав корінних народів у розпочатих процесах в Міжнародному суді ООН, Європейському суді з прав людини та в зверненнях до міжнародних конвенційних органів з питань, пов'язаних з незаконною анексією Криму.

- Досліджено, що вирішення питання про обсяг національної автономії та колективних прав корінних народів України без прийняття нового законодавства є неможливим. Особливості статусу корінних народів України повинні закріплюватися наданням вказаним етносам саме характерних колективних (етнічних) прав. Встановлення особливих індивідуальних прав представникам корінних народів, крім випадків запобігання можливості зникнення нечисленних народів Криму та наслідків депортації, слід вважати недоцільним.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні положення, результати та висновки даного дослідження можуть бути використані у:

– науково-дослідній сфері: як основа для подальших наукових досліджень та дискурсів щодо міжнародно-правових аспектів регулювання реалізації і захисту прав корінних народів України у міжнародному праві;

– навчально-методичному процесі: при розробці та викладанні загального курсу «Міжнародного права» у вищих навчальних закладах, підготовці та викладанні спеціальних курсів, підготовці відповідних розділів в підручниках та навчальних посібниках;

– інформаційно-просвітницькій діяльності: в процесі поширення знань про необхідність захисту прав корінних народів України;

– правотворчій діяльності: при визначенні напрямів реалізації внутрішньої і зовнішньої політики держави, вдосконаленні вітчизняного законодавства, щодо належного рівня забезпечення реалізації і захисту прав корінних народів України тощо.

Кількість публікацій: загальна 69, в т.ч. 6 монографій, 37 статей (13 – у зарубіжних виданнях). Згідно бази даних Scopus загальна кількість посилань на публікації авторів, представлені в роботі, складає 15, h-індекс (за роботою) = 1; згідно бази даних Google Scholar загальна кількість посилань - складає 150, h-індекс (за роботою) = 1.